

ГЕНДЕРНИЙ ДИСКУРС У ПРОЗІ П.ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

Санакоєва Н. Д., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті проаналізовано творчий доробок П.Загребельного з позицій осмислення гендерного та феміністичного дискурсів.

Ключові слова: гендерний дискурс, феміністичний дискурс, психоаналітичний дискурс, гендер, концепція особистості, почуття провини.

Санакоєва Н.Д. ГЕНДЕРНЫЙ ДИСКУРС В ПРОЗЕ П.ЗАГРЕБЕЛЬНОГО/Запорожский национальный университет, Украина

В статье проанализирован гендерный и феминистический дискурсы прозы П.Загребельного.

Ключевые слова: гендерный дискурс, феминистический дискурс, психоаналитический дискурс, гендер, концепция личности, чувство вины.

Sanakoyeva N.D. GENDER DISCOURSE IN P.ZAHREBELNY PROSE/ Zaporizhzhya national university, Ukraine

In the article gender and famines discourse of P.Zahrebelny prose's are analyzed.

Key words: gender discourse, feminist discourse, psychoanalytic discourse, gender, conception of personality, sense of guilt.

Сьогодні актуальним є питання про шляхи пізнання і відображення жіночої особистості представниками обох статей. До цього слід додати, що жіночий характер має за своєю природою специфічні риси, а, отже, він вимагає специфічних особливостей для свого пізнання й відображення.

Дослідження та відтворення психології жіночих характерів, як історичних, так і сучасних, є однією з головних проблем творчості П.Загребельного. У його творах знаходимо цілу галерею жіночих образів, що прагнуть позбутися і звільнитися від пут, якими їх скувало патріархальне суспільство, і сучасних жінок, що також зазнали страждань від чоловічої половини населення. Актуальність студії обраної теми зумовлена недослідженістю гендерного та феміністичного дискурсів у прозі П.Загребельного. Отже, метою дослідження є осмислити та проаналізувати вплив і взаємодію психоаналізу, фемінізму й гендерних досліджень у концепції особистості П.Загребельного.

Моделюючи образи “нових жінок” та “нових чоловіків”, П.Загребельний ніде прямо не говорить про ідеї емансипації, феміністичні теорії й т. ін., не акцентує на цьому уваги, як, скажімо, письменниці-феміністки кінця XIX – початку XX століття, проте послідовно розкриває проблеми ставлення суспільства, зокрема українського, до жінки, тобто спостерігаємо зв'язок із фемінізмом як ідеологією. Які ж особливості жіночої психології? Як чоловік має ставитися до жінки (жінки-матері, матері-природи)? Такі питання ставить письменник у ряді творів і через посередництво своїх героїв-чоловіків дає відповіді на них.

Дослідники наголошують на тому, що саме психоаналіз З.Фрейда лежить в основі феміністичної критики. На думку І.Жеребкіної саме З.Фрейд “...ввів у сучасну культуру феномен жіночого як один із центральних феноменів, що традиційно був зміщений на периферію” [1, 274], асоціював жіноче з несвідомим, відзначив гетерогенність, множинність, дискретність та непослідовність його структури, і саме ці риси несвідомого дозволили наблизитися до розуміння феномену жіночого в культурі. Саме ця ідея класичного психоаналізу лежить в основі концепції взаємостосунків чоловіків і жінок у творчості П.Загребельного, зокрема є провідною у етнопсихологічній концепції особистості.

Гендерні дослідження в гуманітарних науках виникли наприкінці 60-х років XX століття і формувалися в процесі поєднання двох найпопулярніших напрямів західноєвропейського та американського літературознавства – психоаналітичної та марксистської критики [7, 292]. Це новий науковий напрямок і, як вважала І.Жеребкіна, нова академічна дисципліна, що знаходиться на межі багатьох наук [1]. У центрі її уваги – соціальні, культурні, мовні та інші фактори, що визначають поведінку чоловіків і жінок у залежності від їх уявлень не тільки про свою біологічну стать, але і про гендер, соціокультурну стать. “Використання гендерного підходу в гуманітарному пізнанні надає широкі можливості для переосмислення культури”, – наголошувала Н.Чухим [8]. Отже, проаналізувавши різні підходи до тлумачення цього терміна, ми встановили, що теорія соціального конструювання гендеру і трактування його як стратифікаційної категорії використовується переважно в соціальних науках, а гендер як культурна метафора – у гуманітарних.

Виявляючи інтерес до різних філософських, психологічних, естетичних напрямів, П.Загребельний прагнув сформувати свою концепцію особистості, її ролі в історії нашої держави. Особливістю авторського бачення світу є визнання несправедливого ставлення до жінки як до істоти нижчого рівня. Головний герой роману “Я, Богдан” не раз розмірковує над питаннями гендерної рівності: “...Жінки то

народ, а в народі завжди чиста душа. Жінка не може бути винною. Винні тільки чоловіки. Ми лишаємо жінок у самотині і занедбаності і вимагаємо, щоб вони платили тільки вірністю. Чому? За яким правом? І чи не буває в них тяжких годин, коли хочеться помститися нам будь-якою ціною, може, й найвищою? А чим може помститися жінка, окрім тіла свого – найбільшої своєї цінності? І не треба дивуватися, коли надають вони при цьому перевагу чоловікам незначним і навіть простакуватим, бо й цим мстяться по-своєму світові, який зводить жінок до найнижчого рівня” [4, 461 – 462]. Сам автор пояснив це так: “... Я став на бік світу жіночого раз і назавжди вже із дитячих літ (змалку ріс сиротою без матері, яка в спогадах виросла мало не до висот Богородиці), тоді цілі роки примусової концтабірної цноти, після яких була сувора повоєнна цнота нашого покоління (народжені в часи сексуальної революції ніколи не зможуть цього зрозуміти), а справжня любов до жінки і найвища шанобливість до неї, як втілення найвищої земної краси, може народжуватись тільки там і тоді, де всевладно панує цнотливість, чистість і, сказати б, недоторканість (не депутатська!)” [6, 169]. Але письменник зауважує, що він не зрікається “свого природного чоловіцтва на користь найвищого природного начала – жіночого” [6, 169].

Гендерний та феміністичний дискурси актуалізувалися в прозі П.Загребельного ще в історичних романах. У романі “Диво” П.Загребельний піднімає проблему гендерної професійної реалізації в мистецтві. Так, головний герой сюжетної лінії 60-х рр. XX століття – Борис Отава, роздумуючи над тим, чи може жінка бути справжнім художником, робить невтішні висновки: “Якщо вона справді художниця, то це вже не жінка <...> якщо ж лишилася справжньою жінкою, то ніяка вона не художниця” [3, 14]. Тут ще дуже активні у свідомості автора та його героїв патріархальні погляди на гендерні ролі чоловіків і жінок. Те ж бачимо і в романі “Первоміст”, хоча тут прозаїк не заперечує можливість наявності жіночого елементу в чоловічій психіці. Тобто, можна говорити про інтуїтивне моделювання психології головних героїв згідно засад юнгівської теорії архетипів: “В блуканнях відкрилося йому, що він мав би належати не до чоловіків з їхньою пристрастю тинятися по світах, а до жіноцтва, з його при звичаєнням до одного місця, бо кожна жінка припнута до місця обов’язком, родом, статтю. Жінка народжена для спокійної нерухомості <...> А хіба він не такий? Він належав більше до світу жіночого, з його замилюванням (а чи призначенням) до нерухомості, аніж до неспокійного чоловічого роду” [2, 76].

У “Роксолані” та “Свпраксії” письменник в основу концепції жіночої особистості поклав почуття провини, яке головні героїні переживали з різних причин. Роксолана переживає нейтральну, вселюдську гендерну провину, а Свпраксія – псевдопровину, яку їй нав’язували протягом усього життя. Також письменник у цих романах показує вплив чоловічого світу з його психологією і традиціями на жіночий, і зміну останнього, його “очоловічення”, а звідси і можливість впливати на протилежний.

У романі “Я, Богдан” письменник репрезентує українську чоловічу ментальність, традиційні патріархальні погляди про взаєностосунки чоловіків і жінок, які склалися протягом віків, усвідомлюючи при цьому несправедливість такого ставлення, у цьому, власне, і полягає новаторський підхід автора-чоловіка. Українська чоловіча ментальність представлена в образі автора (ліричних відступах, роздумах, дискурсивній манері оповіді) та образі головного героя (вчинках, мотивах, психології). У своїх роздумах про жіночу сутність П.Загребельний в особі Богдана Хмельницького спростовує ментальні гендерні стереотипи українців: “Нам, здавалося, що ми рятівники землі рідної, а насправді рятували ту землю не козаки, а завжди тільки жінки. Завжди рятували й рятуватимуть. Оті непомітні, нещасні, зовні слабкі безсилі жінки, які вимушені були жити між двома вогнями...” [4, 37], або “В цім страшнім світі то була найтяжча доля, і ніхто, здається, й не зауважив того, ніхто не склав ні пісні, ні думи про жіночу долю, ні слова, ні згадки” [4, 37]. Видається, письменник бере на себе роль народного співця тяжкої жіночої долі.

Аналізуючи особливості українського гендерного світу, в романі “Юлія, або Запрошення до самовбивства” П.Загребельний порушує вічну тему любові і пов’язаних із нею життя і смерті. Через роздуми головного героя Романа Шульги автор розкриває свою концепцію особливостей чоловічої і жіночої психології. Протягом усього життя головний герой веде роздуми над його сутністю і у зрілому віці йому відкривається істина: “Всі книжки були про жінку. Чи то була історія, чи філософія, чи література, – скрізь так чи інакше йшлося про жінку, про її присутність і всюдисущність, він знаходив жінку і в законах біології, фізики, механіки, її невловний, але всемогутній дух пронизував навіть, здавалося б, сухі математичні формули <...> Всі закони енергетики життя замикаються на незбагненній, нерозгаданій таємниці зачаття і народження, на правічному могутті самиці, жінки, матері, праматері...” [5, 247].

Разом із головним героєм роману “Юлія, або Запрошення до самовбивства” над сутністю чоловічого і жіночого з філософських позицій роздумує П.Загребельний. Означимо основні положення його гендерного дискурсу: “...для українців жінка найвища святина, найдорожче божество, найфантастичніше блаженство...” [5, 241]; “...ми (чоловіки – уточнення наше. – Н.С.) нікому нічого не винні, нічим не зобов’язані, ми нікому не належимо – тільки землі, з якої прийшли і в яку підемо, і жінкам, лоно яких є солодким втіленням всеплодючості земної” [5, 150]; “... ми вже народжуємося з цим чоловічим синдромом у крові і ціле життя ждемо вдоволення тільки наших пристрастей, забаганок, а то навіть

збочень” [5, 166]; “Всі науки, здається, жіночого роду, а великі вчені – тільки чоловіки. Історична узурпація. Колись жінки збунтуються. Тим часом єдине, що мають відстоювати від чоловічих посягань, – власне тіло” [5, 171]; “...чоловіки продані від народження, і все їхнє життя – це суцільне державне рабство. А жінка від народження вільна, і жадова продатися – це теж від свободи” [5, 338]; “...жінка – цариця життя, а всі так звані закони природи і закони всіяких держав... – ніщо, як чоловіча нікчемність, кинута богами до жіночих ніг” [5, 275]; “...Чоловіче населення Землі – це ж тільки вода! А жінки – сіль. Вода прилине і відлине, а сіль або ж зостанеться, або піде в такі глибини, звідки вже її не видобуде ніяка сила” [5, 71].

Моделюючи різні типи українських жінок, прозаїк прагнув простежити розвиток суспільства, бо, на його думку, він визначається саме своїм ставленням до жінок: “...Жінки завжди стають першими жертвами. Коли нещасна жінка, тоді нещасна і держава, нещасний цілий світ...” [5, 334]. Серед низки жіночих образів останніх років ХХ століття важко знайти самодостатню жінку, задоволену життям. Головні герої – чоловіки, здебільшого, наділені здатністю філософськи мислити в середньому та зрілому віці, коли позбуваються абсолютної ілюзорності й зрікаються будь-яких претензій на свою вищість та намагаються осмислити і переоцінити свої стосунки з жінками.

Так, найбільш вираженими аспектами гендерної теорії П.Загребельного є: моделювання українських чоловічо-жіночих взаємин, зумовлених соціальними ролями та світобаченням їх учасників; вираження протесту проти сучасного порядку та пошук нових форм і рівнів соціальних відносин в інтересах представників обох статей. Письменник через зображення індивідуальних жіночих особистостей з їхніми проблемами намагався вести діалог із читачем-чоловіком, який найчастіше сьогодні стоїть біля керівного керма і не в силах захистити жінки, того єдиного, заради чого, на думку письменника, варто жити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жеребкіна І. Фемінізм і психоаналіз / Жеребкіна І. // Введение в гендерные исследования: В 2 ч. – Ч.І. / Под ред. И.Жеребкиной. – Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя, 2001. – С. 346-369.
2. Загребельний П. Первоміст: [роман] / Павло Загребельний. – Харків: Фоліо, 2002. – 365 с.
3. Загребельний П. Диво: [роман] / Павло Загребельний. – К.: Дніпро, 1982. – 623 с.
4. Загребельний П. Я, Богдан (Сповідь у славі): [роман] / Павло Загребельний. – К.: Дніпро, 1986. – 492 с.
5. Загребельний П. Юлія, або Запрошення до самовбивства: [роман] / Павло Загребельний. – Харків: Фоліо, 2002. – 351 с.
6. Загребельний П. Таємниця Євразії, або жінка і чоловік з погляду вічності / Загребельний П. // Березіль. – 2000. – № 7 – 8. – С.165-173.
7. Зборовська Н. Психоаналіз і літературознавство / Зборовська Н. – К.: Академвидав, 2003. – 392 с.
8. Чухим Н. Гендер та гендерні дослідження в ХХ ст. / Чухим Н. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n17texts/chuhym.htm#up>

УДК 821.161.2 – 192.091

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА ПІСНЯ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЖАНРУ

Сердюк А.В., здобувач

Запорізький національний університет

У статті розглядається історичний шлях розвитку української пісні літературного походження від пісень і романсів ХІХ ст. до сучасної естрадної пісні кінця 90-х років ХХ століття. Приділено увагу пісенності й мелодійності віршів, покладених на музику.

Ключові слова: поезія, пісня, романс, вірш, пісенність, мелодійність.

Сердюк А.В. УКРАИНСКАЯ ЛИТЕРАТУРНАЯ ПЕСНЯ: ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ЖАНРА / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье рассматривается исторический путь развития украинской песни литературного происхождения от песен и романсов ХІХ ст. до современной эстрадной песни конца 90-х годов ХХ столетия. Уделено внимание песенности и мелодичности стихов, положенных на музыку.